

Головань Вячеслав Григорович

кандидат технічних наук, професор,
кафедра ракетно-артилерійського озброєння,
Військова академія,
м. Одеса, Україна
gv55.gv55@gmail.com

Головань Артур В'ячеславович

кандидат технічних наук, доцент,
кафедра ракетно-артилерійського озброєння,
Військова академія,
м. Одеса, Україна
dopler@ukr.net

Горліченко Марина Григорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних наук,
м. Одеса, Україна
mgorlichenko@gmail.com

Дроздов Михайло Олексійович

кандидат фізико-математичних наук, доцент
кафедра фундаментальних наук,
Військова академія,
м. Одеса, Україна
drozd48@ukr.net

ЩОДО МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У ВОЄННИЙ ЧАС

Анотація. У статті розкрито погляди та досвід практичної діяльності авторів щодо умов вдосконалення зовнішньої мотивації курсантів вищих

військових навчальних закладів (ВВНЗ) з формуванням стійкої високорівневої внутрішньої мотивації особистості на всьому протязі військово-професійної діяльності. В умовах воєнного стану процес мотивації здобув нові складові, пов'язані з природним зростанням відповідальності викладачів та курсантів за результати воєнно-професійної освіти. Можливі шляхи розв'язання проблеми розглянуто як в аспекті відомих методів та засобів мотивації, які довели свою ефективність на практиці в системі вищої військової освіти, так і в аспекті деяких авторських інновацій, які визнані гідними для широкого ознайомлення.

Ключові слова: *потреба, мотивація, демотивація, стимулятор, завада, навчальний процес, військово-професійна компетентність.*

Annotation. *The article reveals the views and practical experience of the authors regarding the conditions for increasing the motivation of cadets of higher military educational institutions to study with the formation of the individual's ability to independent high-level motivation throughout the military professional activity. In the conditions of a fierce struggle against the onslaught of the aggressor, the process of motivation acquired new components related to the natural growth of patriotism and the responsibility of teachers and cadets for the results of military-professional education. Possible ways of solving the problem are considered both in the aspect of known methods and means of motivation, which have proven their effectiveness in the system of higher military education, and in the aspect of some author's innovations, which are recognized as worthy of wide familiarization.*

Key words: *need, motivation, demotivation, stimulator, hindrance, educational process, military-professional competence.*

Вступ. Головна мета вищої військової освіти в наш час - це творчий розвиток особистості за обраним військово-професійним напрямком з використанням індивідуальних здатностей та схильностей кожного. Результатом має бути формування військово-професійної компетентності курсантів максимально високого рівня за освітніми спеціальностями. За досвідом, простою передачею викладачем змісту освіти кожному з курсантів,

які навчаються, цього не можна досягти. Сьогодні така передача ще й суттєво ускладнилася у зв'язку з настанням воєнного стану та впровадженням новітніх технологій у практику ведення бойових дій, через що суттєво знизилась ефективність класичного освітнього процесу. Дослідники проблеми бачать її розв'язок лише через активацію самостійної пізнавальної діяльності курсантів та їх внутрішніх психофізіологічних потенціалів і резервів. Даний процес є мотивацією.

Мета статті - розкрити погляди та досвід практичної діяльності авторів щодо умов вдосконалення зовнішньої мотивації курсантів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) з формуванням стійкої високорівневої внутрішньої мотивації особистості на всьому протязі військово-професійної діяльності.

Результати дослідження. Майже кожна дія людини має мотивацію. За суспільною оцінкою вчинку, вона може бути позитивною або негативною. Важливим для викладача ВВНЗ є збудження позитивних мотивацій курсанта та гасіння можливих негативних, з концентрацією на здобутті достатньої військово-професійної компетентності.

Мотивація курсанта до активної пізнавальної діяльності є складним і не завжди успішним процесом. Для її розвитку і досягнення належного рівня необхідна систематична цілеспрямована робота як викладача, так і курсанта.

Мотивація (від лат. *movēre* «рухати») - спонукання до дії; комплекс причин, що керують поведінкою людини з метою задоволення потреб, що виникли. За природою вони є психофізіологічними, формують організацію, спрямованість, активність та стійкість діяльності; визначають здатність людини активно задовольняти свої потреби.

Фундаментальними в розробці теоретичних та практичних засад у сфері мотивації стали дослідження, наприклад, А. Маслоу [1] та інших науковців.

Існує велика кількість визначень мотивації та підходів до пов'язаних з нею. Слід наголосити на праці І.М. Козубцова [2].

Автори вважають за необхідне показати своє ставлення до проблеми у зв'язку з особливостями освітньої діяльності у ВВНЗ в умовах воєнного часу.

У будь якій діяльності людини завжди є потреба і мотив. Потребою є будь-що бажане, необхідне, задоволення чого має певний пріоритет в свідомості людини. Поле потреб людини з часом змінюється в залежності від зовнішніх умов і особливостей його психіки, тому в кожній людині його вигляд є суттєво різним, індивідуальним.

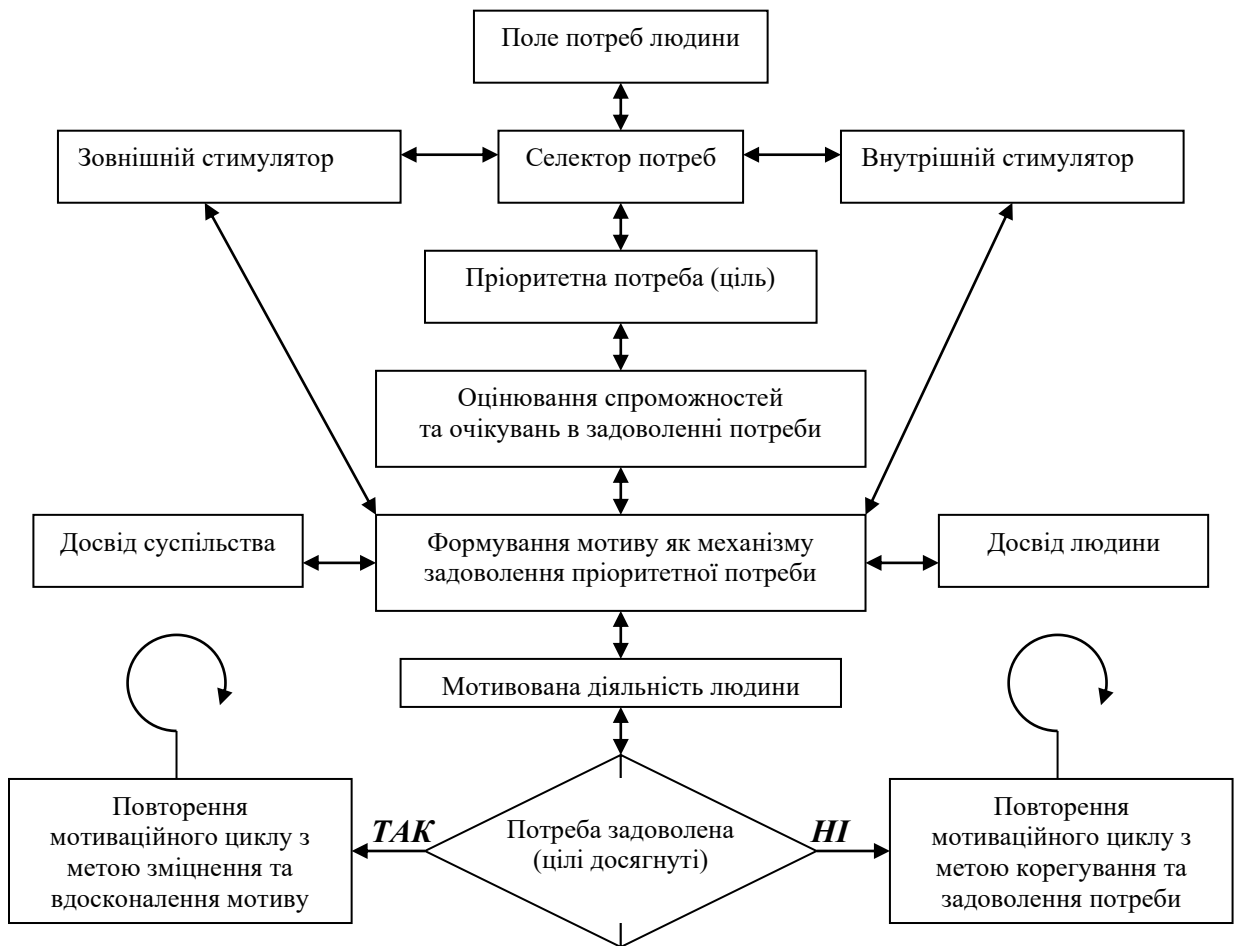
За висловом К. Маркса, «Буття визначає свідомість». З точки зору військових, потреби – це цілі, які стають перед людиною-оператором, а мотивом виступає подоба системи автоматизованого керування, скажімо ракетою, яка визначає всі дії людини в задоволення найбільш пріоритетних потреб.

Процес формування мотивів та їх застосування для задоволення потреб є мотивацією. Якщо продовжити розгляд проблеми за методом аналогій, то доречним є звернення до закону Ома. Дійсно, мотив спонукає людину до певних дій в задоволенні потреб. Тоді людину можна розглядати як провідник з певним опором (опір у розв'язанні проблеми), по якому подається струм (дія) на двигун (кар'єру). Чим більшою є електрорушійна сила (мотивація) джерела струму, тим більшим буде і сам струм (дія). Висновок: слід якомога більше зменшувати опір (вдосконалювати людину) і, одночасно, збільшувати електрорушійну силу (мотивацію) для ефективного задоволення потреб.

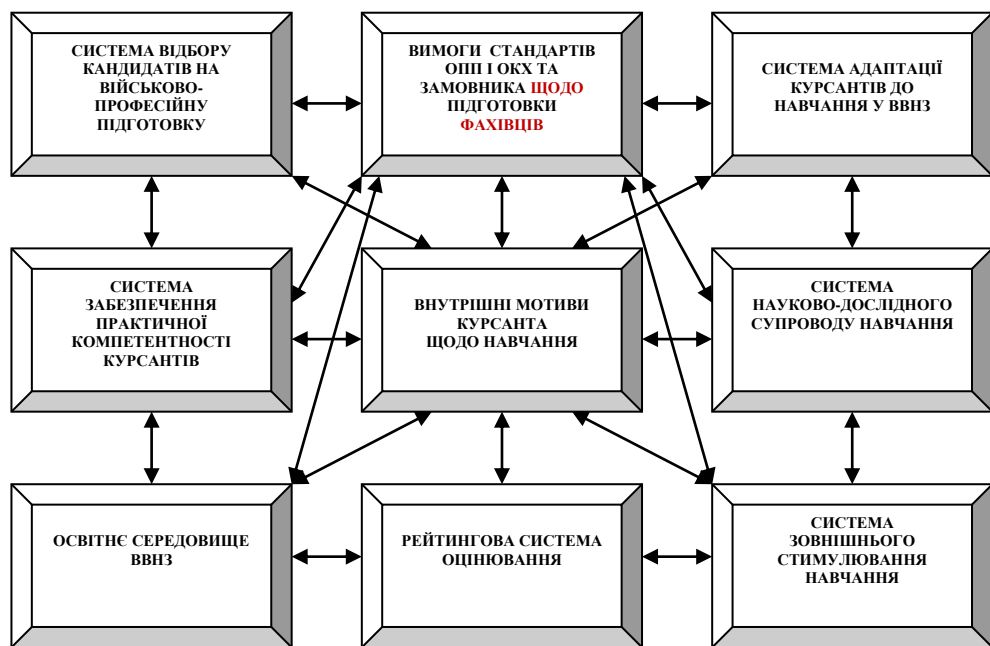
Мотивація, за її джерелом, може бути зовнішня та внутрішня. Активаторами мотивації виступають зовнішні та внутрішні стимули. Зовнішню мотивацію курсанта в основному визначають умови навчання та досягнутий рівень підготовки в закладі загальної середньої освіти, організація освітнього процесу у ВВНЗ і, безпосередньо, педагогічна майстерність викладача, застосування ним широкого спектру джерел інформації, сучасних освітніх інформаційно-комунікативних технологій, технічних засобів навчання, випробуваних класичних та інноваційних методів навчання, здатність викладача до постійного самовдосконалення.

На рис. 1 показано формування мотиву, яким його бачать автори.

На рис. 2 показано мотиваційне середовище курсанта сучасного ВВНЗ.

Рис. 1. Модель формування мотиву, як системи автоматизованого керування діяльністю людини в задоволенні пріоритетної потреби

Рис. 2 Мотиваційне середовище курсанта сучасного ВВНЗ

Внутрішня мотивація курсанта в основному визначається особливостями зовнішньої мотивації, природними здібностями та психологічними особливостями курсанта, станом фізичного та психічного здоров'я, раніше сформованими полем потреб та пов'язаними з ними мотиваціями.

Запал внутрішньої мотивації за рівнем може бути потужним, достатнім і слабким. Ми дослідили, якою має бути *зовнішня мотивація* для запалу найбільшої внутрішньої мотивації.

1. *Взаємовідносини викладача і курсанта* мають бути сприятливими, бажано, безконфліктними та повністю відповідати вимогам Статутів Збройних Сил України. Велике значення має взаємна довіра та повага між викладачем і курсантами, здатність і спроможність викладача подібатись курсантам (зрозуміло, підлабузництво, поблажливість та панібратство тут рішуче викреслюються). Курсантам також важливо знати основи формування мотивації на навчання та її вирішальну роль в процесі оволодіння рівнями предметних знань, навичок і умінь.

2. *Умови життя курсантів*, які залежать від казарми, їдальні, бібліотеки, спортивних містечок, медичної частини і навчальної аудиторії також мають сприяти внутрішній мотивації на навчання. Слід виховувати у курсантів повагу і цінування кращих умов навчання, бажання і здатність кожного з курсантів до активного, дбайливого збереження та покращення таких умов, патріотичного відношення до рідного ВВНЗ і розуміння того, що забезпечення високої якості власного навчання є також боротьбою за гідне ім'я та прапор свого ВВНЗ.

3. *Зміст освіти, методика та дидактика проведення занять* мають викликати у курсантів відчуття ефективного задоволення їх освітніх, інтелектуальних, та емоційних потреб. Курсант завжди має відчувати свій рух у навчальному процесі. Для цього, НПП різних кафедр ВВНЗ мають активно співпрацювати, разом шукати розв'язання військово-професійних освітніх проблем, обмінюватися корисними педагогічними інноваціями, вести спільну науково-технічну та науково-методичну діяльність.

4. *Запал внутрішньої мотивації курсанта* до навчання найкраще відбувається коли він поставлений в умови, в яких йому доводиться діяти самостійно. Як прийнято у військових, викладач має на будь-яких заняттях перевіряти наочним чином стан підготовки навчальних груп і окремих курсантів до заняття. На самому занятті, курсанти теж мають активно діяти – уважно стежити та намагатися зрозуміти навчальний матеріал безпосередньо в ході заняття, розв’язувати практичні завдання на робочому місці в аудиторії або біля дошки, виконувати дії та вимірювання на лабораторних установках, тренажерах озброєння та військової техніки (ОВТ).

Прекрасно мотивує на навчання метод взаємного опитування курсантів за матеріалами занять. У його процесі курсанти задають один одному питання про визначення математичних, фізичних, хімічних, військово-технічних понять, законів, формул і одиниць вимірів.

Також дуже сприяє запалу внутрішньої мотивації активна участь курсанта в роботі кафедральних воєнно-наукових гуртків та у винахідницькій і раціоналізаторській роботі [3], яка веде до здобування відчуття власної спроможності щодо пошуку та створення нового, ще не досягнутого. Такі курсанти виступають з доповідями на науково-практичних конференціях різного рівня, а згодом публікують свої матеріали у вигляді тез та статей.

Велике значення мають також різноманітні змагання, конкурси, екскурсії, відвідування музеїв – все що робить життя курсанта збагаченим подіями, які роблять його активним учасником суспільного життя.

5. *Стан здоров’я курсантів*, особливо під час відвідування занять, має бути відмінним, бадьорим. Про це мають дбати як сам курсант, в першу чергу, так і персонал кафедри фізичної підготовки та медичної частини ВВНЗ. Треба вчити курсантів налагодженню бадьорого самопочуття, що дуже важливо для підтримки досить високої внутрішньої мотивації і пізнавальної активності на заняттях. Із цією же метою їх варто вчити заповідям аутогенного тренажу: «Я можу це зрозуміти й зробити своїм інструментом у пізнанні», «Самопочуття відмінне. Все йде нормально», «Це зміг товариш. То зможу і я!».

6. Значну роль для підтримки високої зовнішньої мотивації в умовах воєнного стану відіграє *метод попереджувального навчання*, що був розроблений і впроваджений авторами у навчальний процес [4].

Попереджувальне навчання передбачає завчасну, не менше ніж за тиждень, передачу навчальній групі курсантів навчальних та методичних матеріалів в електронному вигляді для самостійної підготовки до майбутнього заняття (попереднє вивчення змісту заняття, створення його конспекту, виділення конкретних проблемних питань для їх з'ясування під час заняття, або завчасно, в порядку консультації. Таким чином, створюються умови для ефективної актуалізації знань, умінь та навичок курсантів, здобутих у попередньому навчанні і, через це, відбувається необхідне збудження внутрішньої мотивації курсанта для нових навчальних досягнень.

7. Висока внутрішня мотивація на навчання надзвичайно важлива для формування *лідерських здібностей курсантів*. Лідер військового підрозділу, за визначенням, не може відзначатися поганим навчанням. Між тим, навчання в умовах воєнного стану значно ускладнилося. Більше всього це відбилося на рівні самостійної роботи курсантів в підготовці до аудиторних занять. Йдеться про те, що доволі часто, через оголошення повітряних тривог, втрачається час аудиторних занять та самостійної роботи, обмежений доступ до бібліотек тощо. В таких випадках курсанти можуть з'являтися на заняття непідготовленими до плідної пізнавальної діяльності. Авторами був впроваджений в освітній процес метод зовнішньої мотивації на формування, розвиток і зміцнення лідерських якостей в освітньо-професійній підготовці курсантів ВВНЗ [5]. Відповідно методу лідерства, за сценарієм викладача, до кожного заняття підсилено готуються 2-3 курсанти, починаючи з найбільш здібних. В результаті, на кожному занятті викладач має внутрішню підтримку в навчальній групі, його запитання не залишаються без чіткої і правильної відповіді. Згодом у ролі лідера має побувати кожен курсант навчальної групи.

8. В умовах воєнного стану важливою складовою освітнього процесу стало *дистанційне навчання online*. Важливою є така його організація, щоб і курсанти

і викладачі почувалися подібно до умов звичайного аудиторного заняття. Досвід авторів показав, що це цілком можливо [6]. Для цього необхідно забезпечити викладачу можливість бачити стан аудиторії щонайменше двома відео каналами: постійно – всіх курсантів в полі зору, і зором «кореспондентської камери» курсанта, з яким в даний момент ведеться навчальна взаємодія.

9. Досягти високої освітньої мотивації курсантів неможливо *без всебічного забезпечення наочності при викладанні навчального матеріалу* з наукоємних дисциплін. Необхідним тут є як можливості використання сучасних інформаційних освітніх технологій, так і застосування класичних технічних засобів навчання (віртуальні лабораторні роботи, лекційні демонстрації, різноманітні моделі тощо) [7].

10. Нажаль, є багато такого, що веде процес в зворотному напрямку – до демотивації. Відомо, що її ознаками, в першу чергу, є намагання курсанта сісти подалі від викладача, його неухвалене ставлення й не належна підготовка до заняття, намагання вести розмови з оточенням, перегляд чогось стороннього під час заняття. Заняття, яке закінчується без жодного запитання з боку курсантів – серйозна підстава для висновку про масову мотиваційну пасивність аудиторії і в цьому винен перш за все сам викладач [8].

Причин можливого неуспіху в процесі мотивації може бути дуже багато, через що будь-яке навчання стає проблематичним. Наприклад - погана організація самостійної роботи; недосконалість навчального середовища; психолого-педагогічні невдачі викладача, курсант не навчений до навчання та здорового способу життя; порушення військової та навчальної дисципліни тощо.

Боротьба з усім, що демотивує курсантів у навчанні є пріоритетною дією.

Висновки. Внутрішня мотивація до навчання курсантів ВВНЗ дуже важлива в процесі підготовки майбутніх офіцерів. Вона виникає, розвивається і зміцнюється під впливом правильно організованої та постійної зовнішньої мотивації протягом всього навчання у ВВНЗ.

Для ефективного впливу зовнішньої мотивації викладачі мають в повній мірі володіти інформацією про всі особисті характеристики кожного курсанта. Для цього корисними є регулярні анкетування та співбесіди з курсантами відносно стану їх поточної внутрішньої мотивації.

В умовах воєнного стану належна мотивація курсантів на навчання досягається за допомогою інноваційних рішень, які мають з'являтися унаслідок настання непростих обставин воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Маслоу Абрахам. Мотивація та особистість. URL: <https://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm> (дата звернення: 16.10.2024).
2. Козубцов І.М. Модель професійної підготовки офіцерів сектору безпеки та оборони у мотиваційному вимірі. URL: <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/282747> (дата звернення: 16.10.2024).
3. Горліченко М.Г., Головань В.Г., Дроздов М.О. Воєнно-наукова робота курсантів ВВНЗ, як фактор мотивації у навчанні. *Удосконалення теоретико-методичних засад професійної військової освіти у секторі безпеки та оборони*. К. : НУОУ, 2022. С 201 - 202.
4. Горліченко М.Г., Дроздов М.О. Попереджувальне навчання в умовах воєнного стану в практичних заняттях у ВВНЗ. *Удосконалення теоретико-методичних засад професійної військової освіти у секторі безпеки та оборони*. К. : НУОУ, 2022. С 47 - 48 .
5. Горліченко М.Г., Дроздов М.О. Метод лідерства в освітньо-професійній підготовці курсантів військового ВНЗ. Вінниця : НА НГУ, 2023. С.195 - 196.
6. Головань В.Г., Горліченко М.Г., Дроздов М.О. Дистанційне навчання у ВВНЗ в умовах воєнного стану. *Дистанційна освіта в Україні: інноваційні, нормативно-правові, педагогічні аспекти*. 2023. № 2. С. 183 - 195. URL: <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.17321> URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/DEU/article/view/17321> (дата звернення: 16.10.2024).

7. Головань В.Г. Горліченко М.Г., Дроздов М.О. Досвід забезпечення наочності при викладанні фізики у вищому військовому навчальному закладі в сучасних умовах. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній заклад середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти*. 2023. № 3. С. 234 - 242. <https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.17701> URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/APSE/article/view/17701> (дата звернення: 16.10.2024).

8. Горліченко М.Г., Дроздов М.О. Проблемні запитання від курсантів ВВНЗ як ознака їх пізнавальної активності на занятті. Вінниця: НА НГУ, 2023. С. 197 - 198.